

Barbara Krysztopa-Czupryńska

Malbork w osiemnastowiecznych publikacjach brytyjskich

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 203-211

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Krysztopa-Czupryńska

MALBORK W XVIII-WIECZNYCH PUBLIKACJACH BRYTYJSKICH*

Słowa kluczowe: Malbork, Wielka Brytania, literatura

Schlüsselwörter: Malbork, Großbritanniens, Literatur

Keywords: Malbork, United Kingdom, literature

Anglicy już w połowie XIV w. uprawiali dość regularny handel z ziemiami położonymi na południowo-wschodnich wybrzeżach Bałtyku¹. W kolejnych stuleciach kontakty te zacieśniły się jeszcze bardziej. Szczególnym zainteresowaniem kupców angielskich cieszyły się Gdańsk i Elbląg, z którymi Wyspiarzy łączyły szczególne związki handlowe i rodzinne. Z uwagi na fakt, że oba miasta były ośrodkami liczącymi się na handlowej mapie Anglików, ich wiedza o obszarach położonych u ujścia Wisły była rozległa. Malbork nie należał do grona szczególnie ważnych partnerów handlowych Wyspiarzy, niemniej jednak, m.in. z uwagi na bliskość usytuowania w stosunku do dwóch wspomnianych wyżej ośrodków, nie był miastem zupełnie nieznanym. Kupcy angielscy uprawiający wymianę z portami położonymi w Prusach zapewne sporo wiedzieli o mieście, które w przeszłości odgrywało znaczącą rolę, będąc siedzibą wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Warto jednak zadać pytanie, co o mieście i jego najbliższym sąsiedztwie mógł wyczytać w publikacjach ukazujących się na Wyspach Brytyjskich w XVIII w. przeciętny odbiorca?

* Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2007–2010 jako projekt badawczy.

¹ Kompania Wschodnia do Rady Stanu, 17 XII 1659, *CSPD*, 1659–1660, London 1886, s. 283.

Wydawnictwa brytyjskie tego okresu dosyć dokładnie określały położenie miasta. Informowały, że Malbork leży w Prusach², przy czym z reguły podkreślały, że w tej części Prus, które nazywane były Prusami Polskimi bądź Królewskimi i które należały do Polski, w odróżnieniu od Prus Książęcych czy też Brandenburskich, pozostających w posiadaniu króla Prus, noszącego do 1701 r. tytuł elektora brandenburskiego³. Brytyjczycy używali z reguły niemieckiej nazwy Marienburg, choć zdarzały się publikacje, zwłaszcza jeśli Malbork występował w nich okazjonalnie, kiedy nazwa miasta była przekręcana. Wyspiarze wiedzieli też, że Polacy nazywali miasto „Malborek”⁴. Podkreślali, że nazwę nadali miastu na cześć Maryi Panny niemieccy rycerze zakonni, którzy byli założycielami i pierwszymi panami tego miejsca⁵. James Coats w *A new dictionary of heraldry* informował swych rodaków, że Dziewica Maryja była patronką rycerskiego zakonu niemieckiego⁶.

Brytyjscy pisarze zaznaczali, że Prusy Królewskie dzieliły się na trzy województwa: pomorskie, chełmińskie i malborskie. Granice województwa malborskiego wyznaczały: „Bałtyk na północy, Prusy Książęce na wschodzie, województwo chełmińskie na południu i rzeka Wisła na zachodzie”⁷. W niektórych wydawnictwach określano położenie Malborka w stosunku do innych, lepiej znanych miast w tej części Europy. Pojawiały się tu jednak znaczne rozbieżności. Brytyjczycy zgodnie utrzymywali, że Malbork leży 72 mile na północ od Torunia⁸. W przypadku Gdańska niezgodność była niewielka – można było przeczytać, że Malbork leży 24–25 mil na południowy wschód od niego⁹. W przypadku Elbląga różnice te były już znaczne i tak z dzieła Thomasa Salmona dowia-

² E. Wells, *A treatise of antient and present geography; together with a sett of maps, both of antient and present geography, design'd for the use of young students in universities*, London 1706, s. 88.

³ *Geography made familiar and easy to young gentlemen and ladies; being the sixth volume of the circle of the sciences etc.*, London 1769, s. 139; T. Salmon, *A new geographical and historical grammar; wherein the geographical part is truly modern and the present state of the several kingdoms of the world – –*, Edinburgh 1767, s. 168.

⁴ *A geographical description of Prussia, Pomerania, etc.*, The Universal Magazine of Knowledge and Pleasure, London [1757], Vol. XX, January, s. 55.

⁵ Ibidem, s. 55; T. Salmon, *Modern history; or the present state of all nations; describing their respective situations, persons, habits and buildings, manners, laws and customs, religion and policy; arts and sciences, trades, manufactures and husbandry; plants, animals, and minerals*, Vol. 1, London 1744, s. 738. Chodzi naturalnie o Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, w Polsce nazywanym zakonem krzyżackim.

⁶ J. Coats, *A new dictionary of heraldry, explaining the terms us'd in that science, with their etymology, and different versions into Latin. Containing all the rules of blazon, with reasons for the same. The original signification of bearings. And a concise account of the most noted orders of knighthood that are, or have been; and of honours and dignities ecclesiastical, civil, or military – –*, London 1747, s. 327.

⁷ T. Salmon, *Modern history*, s. 738.

⁸ *A geographical description*, s. 55; T. Smollett, *The present state of all nations; containing a geographical, natural, commercial, and political history of all the known world*, t. 4, London 1769, s. 66. Chodzi o mile angielskie, 1 mila (land mile) = 1609,344 m.

⁹ *A geographical description*, s. 55; T. Nugent, *The Grand Tour; Traveller's guide through Germany*, Vol. 2, London 1749, s. 176; T. Salmon, *Modern history*, s. 738; T. Smollett, op. cit., s. 66.

dywano się, że Malbork położony jest w odległości około 20 mil na południowy zachód od Elbląga¹⁰, Smollett podawał, że odległość od Elbląga wynosi 18 mil¹¹, zaś w pracy Thomasa Nugenta znajdowano informację, że miasta te są oddalone od siebie o 12 mil. Ostatni z autorów sporządził zestawienie miast i dystansów między nimi na drodze z Hamburga do Rygi, z czego można było wyliczyć odległości dzielące Malbork od 38 miast leżących na południowym wybrzeżu Bałtyku¹². Nugent podawał ponadto dosyć precyzyjne współrzędne geograficzne Malborka, określając je na: 19° długości geograficznej wschodniej i 54° szerokości geograficznej¹³, co w zasadzie jest zgodne z dzisiejszymi ustaleniami¹⁴. Wielu autorów zwracało też uwagę, że Malbork leży nad małą rzeką Nogat, która jest odnogą Wisły i przez którą przerzucony był drewniany most¹⁵. Jak podawał Anton Friedrich Busching, liczył on 539 stóp długości i stanowił wielkie obciążenie dla malborkczyków, gdyż jego budowa i naprawy pociągały za sobą znaczne koszty¹⁶.

Malbork obok Gdańska, Elbląga, Chełmna i Torunia zaliczany był przez pisarzy brytyjskich do głównych miast prowincji pruskiej¹⁷. Z drugiej strony przynajmniej w niektórych wydawnictwach zaznaczano, że Malbork należał do grona dwudziestu siedmiu małych miast Prus Polskich, wśród których pełnił rolę kierowniczą¹⁸. Liczni autorzy podkreślali, że w mieście nad Nogatem na zmianę z Grudziądem odbywały się bardzo ważne dla całej prowincji sejmiki generalne (tzw. generały pruskie), na które przybywali posłowie z trzech pruskich województw¹⁹. Thomas Nugent pisał o Malborku, że „jest to miasto małe, ale bardzo stare”²⁰.

¹⁰ T. Salmon, *The present state*, s. 738.

¹¹ T. Smollett, op. cit., s. 66. Taką samą informację można było znaleźć w *A geographical description*, s. 55.

¹² T. Nugent, op. cit., s. 176.

¹³ Przy określaniu szerokości brakuje określenia „północnej”, ale dla współczesnych było to oczywiste – ibidem, s. 185.

¹⁴ Obecnie przyjmuje się, że współrzędne Malborka wynoszą 54°02'N i 19°02'E. Należy jednak pamiętać, że współrzędne tak dużego obszaru, jakim jest miasto, zmieniają się o sekundy czy nawet minuty.

¹⁵ T. Nugent, op. cit., s. 185; T. Salmon, *Modern history*, s. 738; T. Smollett, op. cit., s. 66.

¹⁶ A. F. Busching, *A new system of geography; in which is given, a general account of the situation and limits, the manners, history, and constitution, of the several kingdoms and states in the known world – –*, Vol. 1: *Containing Denmark, Norway, Greenland, Sweden, Russia and Poland*, London 1762, s. 650. Powyższa praca nie była oryginalnym dziełem brytyjskim, lecz została przetłumaczona z języka niemieckiego przez Patricka Murdocha, który nieco rozszerzył wydanie angielskie. Było to dzieło bardzo obszerne oraz rzetelne, które dostarczało Anglikom wielu informacji na temat Malborka pominiętych w innych wydawnictwach.

¹⁷ T. Salmon, *A new geographical*, s. 168; B. Martin, *Miscellaneous correspondence containing a variety of subjects, relative to natural and civil history, geography, mathematics, poetry, memoirs of monthly occurrences, catalogues of new books, etc.*, Vol. 2: *For the year 1757 and 1758*, London 1759, s. 522. Benjamin Martin do głównych miast Prus błędnie zaliczył Płock.

¹⁸ W liczbie tej nie uwzględniono miast należących do biskupów: warmińskiego i chełmińskiego, zob. A. F. Busching, op. cit., ss. 631–632.

¹⁹ Ibidem, s. 583; *The modern part of an universal history, from the earliest account of time*, Vol. 34, London 1762, s. 466; T. Smollett, op. cit., s. 60.

²⁰ T. Nugent, op. cit., s. 185.

Opisując Malbork, Anglicy zwracali uwagę na to, co ich szczególnie interesowało. Zauważano, że malborczycy byli w większości wyznawcami religii rzymskokatolickiej, niemniej jednak miasto zamieszkiwała pewna grupa luteranów, którzy mieli kościół i którym zezwolono na publiczne wyznawanie wiary²¹. Z drugiej strony podkreślano, że cywilne i religijne prawa luteranów mieszkających na Żuławach Malborskich zostały znacznie ograniczone przez katolików. Zwracano też uwagę, że luteranie zamieszkujący te tereny nie byli zjednoczeni w jednej kongregacji, lecz tworzyli luźne, niezależne od siebie grupy, co nie ułatwiało im funkcjonowania. Sygnalizowano, że wśród mieszkańców Żuław była pewna liczba kalwinów oraz menonitów²².

Brytyjscy pisarze zauważali, że Malbork położony nad spławną rzeką był miastem handlowym²³. Ziemie należące do miasta, jak też gleby pobliskich Żuław były bardzo żyzne, a ponieważ były też starannie uprawiane, rodziły bogate plony. Zwracano uwagę, że utrzymanie grobli i tam, które chroniły te tereny przed zalewaniem, było bardzo kosztowne²⁴. Anglicy z uznaniem stwierdzali, że w Malborku wytwarzane były najlepsze w całych Prusach miody. Dziwiło ich, że miasto, które miało wszelkie warunki ku temu, by być ośrodkiem zamożnym, w rzeczywistości było ubogie. Odnotowywali, że nadnogacki ośrodek posiadał co prawda wspinały kościół, którego patronką była Dziewica Maryja²⁵, ale miejska zabudowa była głównie drewniana, a mieszkańcy miasta byli biedni²⁶. Busching przekonywał, że malborczycy nie kochali porządku i czystości, gdyż ulice ich miasta były bardzo brudne²⁷.

Wyspiarze, pisząc o Malborku, wiele miejsca poświęcali historii miasta. Można nawet odnieść wrażenie, że przeszłość była dla piszących bardziej interesująca niż teraźniejszość, gdyż nierzadko informacje dotyczące dziejów miasta zajmowały więcej miejsca aniżeli te dotyczące sytuacji aktualnej. Przeszłość Malborka trafnie łączona była z zakonem krzyżackim. James Coats w swym *A new dictionary of heraldry* zamieścił garść informacji na temat Krzyżaków.

²¹ Ibidem, s. 185; A. F. Busching, op. cit., s. 650. W pracy *The modern part of an universal history* [s. 33], będącej kompilacją dzieł różnych autorów, można było przeczytać, że w Malborku mieszkali protestanci, których Polacy nazywali Sasami. Nadanie ludności protestanckiej takiej nazwy miało – według autora – wynikać z faktu, iż Luter nauczał w Saksonii. Ludność elektoratu istotnie wyznawała luteranizm, jednak piszący te słowa wyraźnie nie orientował się w ówczesnych relacjach sasko-polskich, nie wiedział też zapewne, że zasiadający w tym czasie na tronie Rzeczypospolitej August III był Sasem.

²² A. F. Busching, op. cit., ss. 648–650.

²³ *The modern part*, s. 461.

²⁴ *A geographical description*, s. 55; T. Smollett, op. cit., s. 67.

²⁵ Chodzi o kościół zamkowy p.w. Najświętszej Panny Maryi. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1884, s. 947.

²⁶ *A geographical description*, s. 55; T. Smollett, op. cit., s. 67.

²⁷ A. F. Busching, op. cit., s. 650.

Niestety, obok informacji prawdziwych znalazło się wiele bałamutnych. Rycerze zakonu niemieckiego mieli być, według niego, sprowadzeni do Prus przez cesarza Fryderyka II w 1239 r. bądź, według innej wersji, wezwani przez Moskwę do walki z Prusami²⁸. Coats zgodnie z prawdą utrzymywał, że ich siedzibę przeniósł do Malborka wielki mistrz Siegfried²⁹, ale błędnie podawał, że uczynił to około roku 1340³⁰. Adam Anderson utrzymywał, że wraz z rycerzami zakonnymi do Prus przybyło wielu osadników z Niemiec, a język niemiecki stał się na tych ziemiach językiem powszechnym. Niemcy zakładali miasta i miasteczka, m.in. Malbork, wznosili zamki i inne budowle. Rozwijali sztukę, naukę i rzemiosło. Rozwinęli zakrojony na szeroką skalę handel materiałami okrętowymi, w które zaopatrywało się wiele państw europejskich³¹. Anglik przekonywał, że Malbork należał do bogatych i liczących się miast hanzeatyckich, wchodząc w skład grupy miast tworzącej kwartał gdański, z którymi Wyspiarze utrzymywali kontakty handlowe już w XIV w.³²

Anglicy orientowali się także w roli, jaką miasto odgrywało w państwie krzyżackim i losach, jakie przechodziło w toku wojen polsko-krzyżackich. Zwracono uwagę, że potężny zamek w Malborku, będący siedzibą wielkich mistrzów zakonu rycerzy niemieckich, mógł przejść w posiadanie Polski już w toku wielkiej wojny polsko-krzyżackiej (1409–1411), gdyby król Władysław Jagiełło po wygranej bitwie grunwaldzkiej udał się bez zwłoki pod jego mury lub wysłał choć mały oddział wojska. Z łatwością zająłby wówczas praktycznie niebroniony Malbork, posiadający bogaty skarbiec i wielkie, zasobne magazyny. Jagiełło nie wykorzystał jednak szansy w pełni i pozwolił swym żołnierzom odpocząć po męczącym starciu. W ten sposób stracił bezpowrotnie okazję, gdyż Krzyżacy zdolali zebrać resztki rozproszonych sił i skutecznie bronić się w zamku przed wojskami Jagiełły, kiedy te wreszcie nadciągnęły³³.

W wydawnictwach ukazujących się na Wyspach znajdujemy także informacje o tyranii rycerzy zakonnych wobec podległej ich władzy ludności. Sym-

²⁸ J. Coats, op. cit., s. 328.

²⁹ Chodzi oczywiście o Siegfrieda von Feuchtwangena, który przeniósł centralę zakonu z Wenecji do Malborka w 1309 r. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 948.

³⁰ J. Coats, op. cit., s. 328.

³¹ A. Anderson, *An historical and chronological deduction of the origin of commerce, from the earliest accounts. Containing an history of the great commercial interests of the British Empire. To which is prefixed, an introduction, exhibiting a view of the ancient and modern state of Europe; of the importance of our colonies; and of the commerce, shipping, manufactures, fisheries, etc. of Great Britain and Ireland; and their influence on the landed interest. With an appendix, containing the modern politico-commercial geography of the several countries of Europe*, Vol. 1, London 1787. Pierwsze wydanie miało miejsce w 1764 r.

³² *Ibidem*, s. 359, 394.

³³ *The modern part*, ss. 112–113; por. L. Rogalski, *Dzieje Krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prusami, poprzedzone rysem dziejów wojen krzyżowych, czerpane z najlepszych źródeł*, t. 2, Warszawa 1864, ss. 97–99.

patia piszących była po stronie ciemiężonych³⁴. Nie dziwiło Brytyjczyków, że ludność Prus, nie mogąc dłużej znieść panowania Krzyżaków, chwyciła za broń. W publikacjach pojawiły się opisy wojny trzynastoletniej (1454–1466), które nie były jednak pozbawione pomyłek, np. Herman Moll utrzymywał, że powstanie antykrzyżackie wybuchło w 1452 r., gdy faktycznie miało to miejsce dwa lata później. Twierdził też, że wszystkie zamki i miasta krzyżackie w krótkim czasie zostały zdobyte przez powstańców, poza Malborkiem i Chojnicami³⁵. Natomiast w *The modern part of an universal history* odnotowano, że przy Krzyżakach pozostał Malbork i Sztum³⁶. W istocie w pierwszym okresie zmagania owe trzy miasta znajdowały się we władaniu rycerzy zakonnych. Przebieg wojny polsko-krzyżackiej, efektem której był podział Prus na Królewskie oraz Zakonne i przejście tych pierwszych pod panowanie Polski, w pracach brytyjskich był omawiany dosyć pobieżnie. Owszem pojawiały się wzmianki o oblężeniu oraz zajęciu przez stronę polską Malborka, jednak trudno na ich podstawie prześledzić złożone losy tego ośrodka w okresie wojny trzynastoletniej. Jak wiadomo, w czerwcu 1457 r. wojska zaciężne walczące po stronie Zakonu przekazały Malbork Kazimierzowi Jagiellończykowi w zamian za żołd, z którego zapłatą rycerze zakonnicy zalegali. Jednak jeszcze we wrześniu tego samego roku udało się Krzyżakom zająć miasto Malbork, które utrzymali do sierpnia 1460 r., przy czym zamek stale pozostawał w rękach polskich³⁷. Natomiast w publikacjach ukazujących się na Wyspach nie zawsze stosowano rozróżnienie na miasto i zamek, ponadto bardzo oszczędnie podawano datację, a jeśli już się pojawiała, to często wydarzenia z roku 1457 i 1460 były mylone bądź traktowane jako jedno³⁸. Nie we wszystkich pracach występował też rok zawarcia pokoju toruńskiego kończącego trzynastoletnie zmagania (1466), czasami fakt podpisania traktatu pokojowego był pomijany, a autorzy zadowalali się wskazaniem roku 1457 bądź 1460 jako daty włączenia Malborka w granice Polski. U Buschinga czytamy tylko, że „w roku 1460 to miasto zostało zajęte przez Polaków”, po czym kolejne zdanie informuje nas już o wydarzeniach,

³⁴ „The tyranny of the knights had rendered their government altogether insupportable to the Prussians, who were oppressed by the most grievous exactions, and, on deficiency of payment, treated with unspeakable barbarity. They had long born the galling yoke without murmuring; but as the inhumanity of their masters encreased with their misery, they resolved upon a vigorous effort for the recovery of their liberty” – *The modern part*, s. 118.

³⁵ H. Moll, *The antient and present state of the empire of Germany: containing the respective histories of the electorates, principalities, etc. And an account of the empire and all its dependencies*, London 1702, s. 113.

³⁶ *The modern part*, s. 118. To samo znaleźć można w pracy wydanej w Anglii nieco później i tłumaczonej z języka francuskiego: P. F. Guyot Desfontaines, *The history of the revolutions of Poland, from the foundation of that monarchy, to the death of Augustus II*, London 1736, s. 188.

³⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 950.

³⁸ A. F. Busching, op. cit., s. 650; *A geographical description*, s. 55; P. F. Guyot Desfontaines, op. cit., s. 189; *The modern part*, s. 119, 480–481.

które były udziałem miasta w XVII w.³⁹ Podobnie kwestia ta została przedstawiona w *A geographical description of Prussia* – według autora nieopłacani żołnierze zaciężni zaczęli szemrać z powodu braku żołdu w 1457 r., w efekcie czego w 1460 r. Malbork został przekazany za stosowną opłatą królowi Kazimierzowi⁴⁰. Z kolei w *The modern part of an universal history* wojnie trzynastoletniej poświęcono dwie strony. Niestety, nie podano żadnej daty, choćby rocznej, dowiadujemy się jedynie, że wydarzenia rozgrywały się za panowania Kazimierza Jagiellończyka. Napisano, że traktat pokojowy między Polską a Krzyżakami zawarty został w Toruniu i w jego wyniku do Korony Polskiej powróciły ziemie chełmińska i michałowska, Pomorze wraz z Elblągiem, Malborkiem, Tolkmickiem, Sztumem i Dzierzgoniem⁴¹. Analogicznie kwestia pokoju toruńskiego została przedstawiona w pracy Guyota Desfontainesa⁴².

Jak wspomniałam wyżej, Brytyjczycy mieli również pewną wiedzę na temat dziejów Malborka w czasach, kiedy znajdował się on już w granicach Polski. Względny spokój, którym cieszyło się miasto w XVI w., szczególnie interesował pisarzy, których prace ukazywały się na Wyspach. Godne uwagi, według nich, było natomiast odnotowanie, że miasto nad Nogatem dwukrotnie zostało zajęte przez Szwedów – po raz pierwszy w 1626 r. i ponownie w okresie potopu szwedzkiego⁴³. Są to jedynie krótkie wzmianki, ograniczające się do powyższej informacji, przy czym zarówno Busching, jak i autor *A geographical description of Prussia* wskazują 1655 jako rok ponownego zajęcia miasta przez wojska szwedzkie⁴⁴, co naturalnie jest błędem, bowiem Malbork poddał się w marcu 1656 r.⁴⁵ i powrócił do Rzeczypospolitej w 1660 r. na mocy pokoju oliwskiego, o czym informuje autor tylko drugiej z wymienionych prac⁴⁶.

Spśród innych wydarzeń z życia Malborka czytelnik brytyjski mógł przeczytać tylko o kilku, m.in. o pożarze, który wybuchł na Zamku Wysokim w 1644 r., ale i w tym wypadku informacje nie były ścisłe. Busching twierdził, że pożar stra-

³⁹ „In the year 1460, this town was taken by the Poles” – A. F. Busching, op. cit., s. 650.

⁴⁰ „in 1457 the Knights, who had the custody of it [Malborkiem], not being able to pacify the garrison which murmured for want of pay, surrendered it to King Casimir in 1460” – *A geographical description*, s. 55.

⁴¹ Co ciekawe, autor nie wspomniał o Warmii – *The modern part*, s. 119.

⁴² P. F. Guyot Desfontaines, op. cit., ss. 189–190.

⁴³ A. F. Busching, op. cit., s. 650; *A geographical description*, s. 55; P. F. Guyot Desfontaines, op. cit., s. 278.

⁴⁴ A. F. Busching, op. cit., s. 650; *A geographical description*, s. 55.

⁴⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 953.

⁴⁶ Z treścią traktatu oliwskiego czytelnik brytyjski mógł się zapoznać dzięki trzypiętomowemu dziełu Charlesa Jenkinsona, w którym zostały zebrane różne traktaty europejskie zawarte w latach 1648–1783 – Ch. Jenkinson, *A collection of all the treaties of peace, alliance, and commerce, between Great Britain and other powers, from the treaty signed at Munster in 1648, to the treaties signed at Paris in 1783*, Vol. 1: *From 1648, to 1713*, London 1785, ss. 154–159.

⁴⁷ A. F. Busching, op. cit., s. 650.

wił wówczas cały zamek⁴⁷, zaś autor *A geographical description of Prussia* nie był konsekwentny i w różnych miejscach tej samej pracy podawał różne informacje na temat owego wydarzenia. W jednym miejscu przekonywał, że było to w 1640 r., by kilka linijek dalej podać rok 1644. Najpierw zaznaczył, że sprawcami podpalenia byli Niemcy, za chwilę zapewniał, że stało się to w czasie wojen ze Szwedami⁴⁸. Jest to ewidentnie nieprawdziwa informacja, bowiem w latach czterdziestych XVII w. pomiędzy Rzeczpospolitą a Szwecją panował rozejm. W rzeczywistości ogień został zaproszony niechcący, a powstały wówczas pożar zniszczył dach i fragment zabudowy zewnętrznej Zamku Wysokiego⁴⁹.

Warto jeszcze wspomnieć o odnotowaniu przez Wyspiarzy udziału Malborka w konfederacji toruńskiej zawiązanej 20 marca 1767 r. przez różnowierczą szlachtę Korony⁵⁰. Zainteresowanie Brytyjczyków tego rodzaju wydarzeniami w Rzeczypospolitej nie dziwi – sytuacja protestantów w państwie polsko-litewskim żywo zajmowała Wyspiarzy od połowy XVII w.⁵¹

W wydawnictwach o charakterze ogólnym, które stanowiły w tym czasie podstawowe źródło wiedzy o różnych krajach europejskich i pozaeuropejskich, pojawiają się jedynie krótkie wzmianki o Malborku⁵².

Informacje o Malborku w XVIII-wiecznych publikacjach brytyjskich były różnorodne – obszerne i skąpe, bardzo rzetelne albo nie do końca prawdziwe, ale przynależność Malborka do Polski nie budziła wątpliwości. Co ciekawe, niektóre prace, które ukazały się na Wyspach Brytyjskich już po pierwszym rozbiore Rzeczypospolitej, informowały, że miasto nad Nogatem usytuowane jest w Prusach Polskich, przy czym nie zawsze dodawały, że owe Prusy przestały należeć do Polski⁵³.

⁴⁸ *A geographical description*, s. 55.

⁴⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 953.

⁵⁰ J. Erskine, *Sketches and hints of church history, and theological controversy*, Vol. 2, Edinburgh 1797, s. 158.

⁵¹ Problem prześladowanych nad Wisłą innowierców był wówczas częstym tematem dyskusji angielskiego parlamentu. Organizowano nawet zbiórki pieniędzy dla potrzebujących protestantów z Polski w całej Anglii, a na rzecz znajdujących się w potrzebie protestantów działał Komitet ds. Protestantów Piemontkich i Polskich – E. A. Mierzwa, *Anglia a Polska w okresie rewolucji purytańskiej i restauracji*, Piotrków Trybunalski 2001, s. 247.

⁵² [R. Brookes], *Brookes' general gazetteer abridged. Containing a geographical description of the countries, cities, towns, forts, seas, rivers, lakes, mountains, capes etc. in the known world* – –, London 1798, brak numeracji stron; C. Cruttwell, *The new universal gazetteer; or, Geographical dictionary: containing a description of all the empires, kingdoms, states, provinces, cities, towns, forts, seas, harbours, rivers, lakes, mountains, and capes, in the known world* – –, Vol. 2, London 1798, brak numeracji stron; J. Walker, *The universal gazetteer; being a concise description, alphabetically arranged* – –, London 1798, brak numeracji stron.

⁵³ *A compendious geographical dictionary, containing, a concise description of most remarkable places, ancient and modern, in Europe, Asia, Africa, and America, interspersed with historical anecdotes* – –, London 1795, brak numeracji stron; W. Perks, *The youth's general introduction to geography. Containing a description of the several empires, kingdoms, and states in the world* – –, London 1793, s. 259.

Barbara Krystopa-Czupryńska, *Malbork (Marienburg) in britischen Publikationen des 18. Jahrhunderts*

Zusammenfassung

Malbork (Marienburg) gehörte nicht zum Kreis der wichtigsten Handelspartner britischer Kaufleute, obgleich die Stadt im Hinblick auf ihre Lage in der Nähe von Gdańsk (Danzig) und Elbląg (Elbing), mit denen die Insulaner einen regelmäßigen Handelsaustausch pflegten, diesen nicht völlig unbekannt war. Diejenigen Bewohner Großbritanniens, die lesen konnten und Zugang zu Büchern hatten, konnten aus verschiedenen auf den Inseln herausgegebenen Publikationen Informationen über Malbork erhalten. Erwähnungen über die Stadt an der Nogat waren in vielen britischen geographischen Publikationen des 18. Jahrhunderts zu finden. Außer Informationen, die die Lage der Stadt, die natürlichen Gegebenheiten, ihre politische Zugehörigkeit sowie die religiöse Situation beschrieben, wurde der Vergangenheit Malborks viel Raum gegeben, die zutreffend mit dem Deutschen Orden in Verbindung gebracht wurde. Die Informationen, die in den britischen Publikationen aus dem 18. Jahrhundert über die Stadt an der Nogat erschienen, waren verschiedenartig – ausführlich oder knapp, sehr solide oder nicht ganz richtig, doch die Zugehörigkeit Malborks zu Polen wurde nicht in Zweifel gezogen. Interessanterweise informierten einige Arbeiten, die schon nach der ersten Teilung Polens auf den Britischen Inseln erschienen, dass die Stadt an der Nogat in Polnisch-Preußen liege, wobei sie nicht immer hinzufügten, dass jenes Preußen nicht mehr zu Polen gehörte.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Barbara Krystopa-Czupryńska, *Malbork in British literature from the eighteenth-century*

Summary

Malbork was not one of the most important trade partners of British merchants, but due to its location near Gdansk and Elblag, which islanders maintained a regular trade exchange, there was a city completely unknown to them. Capable of reading and having access to books, people in Britain about Malbork could get informations from various publications in the UK. Mentions of this city has been in a number of eighteenth-century British literature of a geographical nature. In addition to the information specifying the location of the city, the natural conditions, his political affiliation and religious situation much space devoted the past of Malbork, which was combined with the Teutonic Order. Information appearing in eighteenth-century British literature concerning M. were varied - large and sparse, very reliable or not entirely true, but the Polish belonging of Malbork did not raise doubts. Interestingly, some of the work, which appeared in the British Isles after the partition of the Republic, reported that the city Nogat is situated in Polish Prussia, but do not always they added that these Prussia ceased to belong to the Polish.

Translated by Jerzy Kielbik